

Anekdootteja makedonialaiselta runousfestivaalilta

Älä sitten puhu siitä nimikiistasta. Äläkä kerro niille, että aiot mennä sieltä suoraan Kreikkaan. Nehän suuttuvat!

Näin minulle sanovat kaikki, joille kerron olevani matkalla runousfestivaalille Makedoniaan, siihen entiseen Jugoslavian tasavaltaan. Epäilemättä Makedonia on yksi Euroopan tutkimattomimmista kolkista. Yksi asia siitä kuitenkin tunnutaan tietävän: se kiistelee niimestään Kreikan kanssa. Makedonialaiset ovat sitä mieltä, että ovat makedonialaisia ja että heidän siksi tulee voida kutsua maataan Makedoniaksi. Kreikkalaiset ajattelevat, etteivät makedonialaiset ole makedonialaisia ensinkään, vaan keskiajalla historiallisen Makedonian pohjoisten rajaseutujen laaksoihin vaeltaneita slaaveja, joiden nykyinen identiteetti perustuu Titon harjoittamaan aivopesuun ja kulttuuriseen omimiseen.

Neutraaliutta tavoitteleva tarkkailija voi sanoa, että Makedonian ja Kreikan raja on niitä paikkoja, joissa nationalistinen aate on koetuksella. Siellä luu paistaa. Tai abstraktio, jonka varaan nykyiset kansainväliset instituutiomme ovat rakentuneet. Ei ole siis ihme, jos tiedotusvälineet ovat luoneet Makedoniasta yksipuolisen kuvan. Maa ei ole rikas eikä iso, joten se tulee nähdä stereotyyppien ja yksinkertaistusten – ei omien silmien – kautta. Zagrebin lentokentällä jatkoyhteyttä odottaessani tämä havainnollistuu. Tiedän, missä olen: EU- ja NATO-maassa, turistiparatiisissa, *Game of Thronesin* kuvauspaikalla, aina alle sadan askeleen päässä McDonald'sista – puhelut ja roaming kotimaan hinnalla. En tiedä, minne olen menossa: McDonald'sia ei ole eikä NATO- ja EU-jäsenyyttä, puhelut 2,641€/min, netin käyttö 11,172€/mb – ja mediassa vain uhkakuvia sekä romanttista höttöä Balkanin sielusta, verestä ja hunajasta. Ei siis ihme, että minua lähinnä varoitellaan, kun kerron matkasuunnitelmastani.

Festivaali, jolle olin matkalla, Struški vetšeri na poezijata (Strugan runousillat), mainostaa itseään Euroopan suurimpana runousfestivaalina ja saattaa ollakin sitä. Se perustettiin vuonna 1961, kun Makedonian tasavalta oli vielä osa Jugoslaviaa. Vuonna 1966 se muuttui kansainväliseksi kulttuurifestivaaliksi, jonne lennätettiin vuosittain satoja runoilijoita eri puolilta maailmaa. Vasta edellisen johtajansa, festivaalia kaksitoista vuotta luotsanneen Mite Stefanin toimikaudella osallistujamäärää on supistettu. Nykyään Strugaan lentää noin kolmekymmentä kansainvälistä vierasta. Ja toisin kuin menneinä vuosikymmeninä, jokaista heistä myös käännetään, julkaistaan ja haastatellaan festivaalin aikana, ja jokainen pääsee

Näkymä Strugan kaupunkiin.

esittämään omia runojaan.

Festivaali jakaa elämäntyöpalkintoa, kultaista seppelettä, jota Makedoniassa pidetään Nobeliin verrattavana kunnianosoituksena – ja monet kultaisen seppeleen saaneet kirjailijat ovatkin myöhemmin voittaneet myös Nobelin. Palkinto on myönnetty muun muassa W.H. Audenille, Allen Ginsbergille, Joseph Brodskylle ja Tomas Tranströmerille joitakin mainitakseni. Tänä vuonna sen sai Adam Zagajewski. Vuodesta 2003 festivaali on yhdessä UNESCO:n kanssa jakanut myös parhaaksi katsomalleen kansainväliselle esikoisrunokokoelmalle myönnettävää Bridges of Struga -palkintoa. Tänä vuonna se myönnettiin minulle.

Strugan runousfestivaali on siis suuri ponnistus, uuskielellä ilmaistuna kärkihanke, johon maan kulttuuriministeriö sijoittaa huomattavia summia. Festivaalin avajaiset ja päättäjäiset televisioidaan. Esiintymispuitteet ovat vaikuttavia: ikivanhoja luostarikirkkoja, massiivisia virtaavan veden päälle rakennettuja lavoja, vuorenhuippuja ja rotkoja. Hotelli Drim, johon festivaalivieraat majoitetaan, on nelitähtinen, kaksisataahuoneinen jugoslaviaalaista avantgardea edustava kolossi Ohrid-järven rannalla. Se rakennettiin joskus 70–80-lukujen taitteessa runousfestivaalia varten.

Toistan: se rakennettiin runousfestivaalia varten. Tai niin tarina kertoo, mutta pelkkä tarinan olemassaolo on paljonpuhuva.

Nykyisin Drim tosin on saksalaisten pakettimatkailijoiden suosiossa. Runoilijat ovat outoja ilmestyksiä rantapyyhe- ja sandaali-ihmisten sankahkossa joukossa. Tämä ei luonnollisestikaan häiritse: runoilijat eivät sopeudu mihinkään, joten he kykenevät yhtä hyvin olemaan sopeutumatta rantalomakohteeseen kuin pariisilaiseen ullakkoon tai pietarilaiseen kellariin.

Hotellin viihtyisä takapiha.

Ohrid-järven soraista rantaa kylpijöineen.

Paljon absurdimpaa kuin ympäröivän maailman välinpitämättömyys on sen korkea arvonta: juhlaillalliset, vastaanotot ja täysihoito. Koska voitan festivaalilla palkinnon, pääsen Zagajewskin kanssa tapaamaan Makedonian presidenttiä Gjorge Ivanovia. Laitan kravatin taskuun, mutta unohdan laittaa sen kaulaan. Meidät ajetaan Titoa varten rakennetulle vaatimattomalle kesähuvilalle, jonka terassilla Ivanonv luennoi meille Makedonian loistavasta historiasta sekä loistavan historian varaan rakenteilla olevasta loistavasta tulevaisuudesta. Vaikka on lounasaika, meille tarjotaan vain espresso ja pieni keksi. Kauniit nuoret ihmiset kalliissa puvuissa käyvät repimässä presidenttiä hihasta: hän puhuu taas liian pitkään. Me emme puhu mitään eikä meiltä kysytä mitään.

Vallan kohtaaminen on ainoa hetki, jolloin festivaalilla on viisainta olla hiljaa. Ja hyvin nopeasti käy selväksi, ettei suomalaisten ehdottama hienotunteinen varovaisuus ole suosiossa. Ei ole sellaista aamuyötä, jolloin hotelli Drimin terassilla ei käytäisi kuumana nimikiistan, eurooppalaisen integraation tai milloin minkäkin arvokysymyksen tiimoilta.

Muiden länsimaalaisten kollegoideni tavoin pidän ratkaisua aluksi itsestään selvänä: Makedonian on katsottava peiliin, tehtävä järkevä päätös ja muutettava nimeään. Onhan aivan selvä, että Makedonia harrastaa kulttuurista omimista. Miksi muuten slaavilaisen maan suurin lentokenttä olisi nimetty kreikkalaisen Aleksanterin mukaan? Miksi muuten Aleksanterin ratsastajapatsas Skopjen keskusaukiolla olisi kuusitoista metriä korkeampi kuin Thessalonikin vastaava? Makedonian asenne on lapsellinen ja jääräpäinen ja kiista tulee päättymään kyyneliin. Oletan, että festivaalilla kohtaamani makedonialainen älymystö olisi ilman muuta samaa mieltä. Yllätyn.

Festivaalin avajaistilaisuudessa oli kameroita, lippuja ja ihmisiä.

Kohtaan erikoisen sekoituksen jääräpäisyyttä ja realismia. Makedonialaiset ovat poteroituneet, mutta heitä on vaikea syyttää siitä. He ovat myös hioneet argumenttejaan. Ensinnäkin kulttuuriseen omimiseen liittyy nyansseja. Wikipedia-artikkelin kuvassa lentokentän katolla kyllä lukee ”Aerodrom Aleksandar Veliki”, mutta elokuisena keskiyönä, kun saavun maahan, astun ulos ja käännän katseeni yläviistoon, siinä lukeekin ”Megjunarodem aerodrom Skopje” – Skopjen kansainvälinen lentokenttä. Nimi muutettiin helmikuussa, kun uusi keskustavemmistolainen pääministeri Zoran Zaev aloitti neuvottelut kreikkalaisen toverinsa kanssa. Samaten Aleksanteri suurta muistuttava patsas on viralliselta nimeltään ”Soturi ratsailla”.

Ja pääkaupunki Skopjen raskaalla kädellä ja suurella rahalla suoritettu hellenisointi on tapahtunut vasta hiljattain, populistisen ja korruptoituneen oikeistohallinnon toimesta. Nyt se hallitus on syösty vallasta, ja patsaiden ja pylväikköjen rakentamishuumaan tunnutaan suhtautuvan häpeillen: edelliset hallitukset käyttivät verorahoja rakentaakseen absurdia kansallista myyttiä, jonka jokainen ajatteleva ihminen tietää perustuvan aivan muuhun kuin todellisuuteen. Strugan yössä puhuvien makedonialaisälykköjen vastalause ei siis perustu vaikeasti puolustettavaan narratiiviin, jossa slaavit sulauttivat helleenit itseensä ja siten tekivät heidät esi-isikseen. Heidän puolustuksensa on yksinkertaisesti tämä: makedonialaiset ovat makedonialaisia, koska he kokevat olevansa makedonialaisia. Heille tuo sana siis tarkoittaa aivan eri asiaa kuin kreikkalaisille, he ovat Makedonian slaaveja. He eivät ole helleenejä, eivätkä haluakaan olla.

Tähän on vaikea sanoa vastaan sortumatta tekopyhyyteen. Kenenpä kansallisidentiteetti ei lopulta perustu itsemääräämisoikeuden vaatimiseen ja ylläpitämiseen? Ja kenenpä kansalliset myytit eivät olisi helposti purettavissa kriittisen historian tutkimuksen, antropologian ja perinnöllisyystieteen keinoin. Tai maalaisjärjellä. Kysymys on pohjimmiltaan siis sopimuksesta, hyväksynnästä ja kunnioittamisesta. Ja jos tuota sopimusta ei synny, ja Makedonia muuttaa nimeään, on seurauksena populististen höyrypäiden valtaannousu, eikä sitä halua kukaan.

Television kuvausryhmä ratkoo teknisiä kysymyksiä Pyhän Sofian kirkossa Ohridissa.

Aamulla runoilijat lastattiin veneeseen ja kuljetettiin luostariin.

Ja sitä paitsi kuka hullu luopuisi identiteetistään voidakseen liittyä Euroopan Unioniin, jonka arvovalta ja toimintakyky heikkenevät kiihtyvään tahtiin? Lupaus loistavasta tulevaisuudesta kansojen yhteisön tasavertaisena jäsenenä on harhaa, makedonialaiset sanovat. Järkevintä ja rehellisintä on olla itsenäinen.

Näitä vakaumuksia vastaan eivät tehoa meidän länsieurooppalaisten argumentit maatalousta, elintason noususta ja turvatakuista. Eikä varovasti esitetty huomautus siitä, että poteroituminenkin on pohjimmiltaan suurvaltapeliä – sitä Venäjä haluaa ja siihen suuntaan se pyrkii vaikuttamaan. Tämänkin makedonialaiset kertovat tietävänsä, Venäjä ja Eurooppa ovat vain kaksi eri petoa: toiselle on uhrattava sielunsa, toiselle talouskasvunsa.

Selvyyteen emme pääse, mikä ei ole ihme, sillä näitä keskusteluja ei käydä selvänä. Strugan yössä väittely jatkuu. Aamulla heräämme kalpeina ja heikkoina, enintään kolme tuntia nukkuneina. Festivaalin ohjelma on armoton, viiden päivän aikana minulla ja muilla runoilijoilla on kymmenen esiintymistä kullakin. Niitä on varhaisesta aamusta yhteen asti yöllä (juuri tästä syystä keskustelut ajoittuvat aamuyöhön).

Usein yleisöt koostuvat pelkästään muista festivaalille osallistuvista runoilijoista. Tämä panee miettimään, miksi pohjimmiltaan esiinnyimme. Useimmilta runoilijoilta on käännetty noin kymmenen tekstiä, mikä tarkoittaa, että kuulemme samat tekstit moneen kertaan. Mitään järkeä siinä ei ole, mutta juuri siksi se vahvistaa yhteishenkeä ja aiheuttaa luovuutta. Englantilainen Steven Fowler alkaa lausua runojaan makedoniaksi tai pyytää satunnaista pikkulasta lukemaan puolestaan. Norjalainen Morten Langeland lausuu runoistaan vain erisnimet ja konjunktiot. Moni improvisoi ja kokeilee. Ylipäänsä tulee hyvin havainnollisella tavalla selväksi, että runous tuppaa vastustamaan sille ulkoapäin annettuja merkityksiä. Se

Mongolialainen, tanskalainen, saksalainen ja makedonialainen katselevat eri suuntiin.

ottaa tarjotun tilan omilla ehdoillaan, näykkäisee kättä.

Ehkä tämä johtuu siitä, että runo on taiteenlajina niin vaatimaton, pelkkää merkityksellistettyä ilmaa, johon speaktaakkeli ei kovin hyvin tartu – ei ainakaan hyvään runouteen. Ei vaikka avajaisseremoniassa kannetaan soihtuja mahtipontisen jousisektiomusiikin soidessa. Heti, kun matinean avaava Zagajewski nousee lavalle ja alkaa mumista säkeitään, on selvä, ettei tässä ole sittenkään mitään nähtävää tai kuultavaa. On vain kuunneltavaa. Eikö siksi ole hieman erikoista tehdä juuri runousfestivaalista yksi valtion kulttuuribrändin kulmakivistä? Brändin rakentaminen kun aina kuitenkin vaatii speaktaakkelia.

Jotain quijotelaista tässä kaikessa on. Minkä tahansa suomalaisen kirjallisuusfestivaalin budjetti kalpenee Strugan runousiltojen resurssien rinnalla, vaikka rahaa meillä on jaettavissa paljon enemmän. Tilanne on kuitenkin muuttumassa. Festivaalin rahoituksesta on leikattu jo kolmannes pois, ja lisää tullaan leikkaamaan. Festivaalin päättymisen jälkeen sen johtaja, Mite Stefoski, saa poliittisesti motivoituneita potkut. Näin minulle selitetään sähköpostinvaihdossa. Ilmeisesti maan suunta ratkaisee myös runousfestivaalin suunnan. Ja suunta on näinä kuukausina ollut altis nopeille muutoksille. En voi kuitenkaan väittää ymmärtäväni, mistä oikeasti on kysymys.

Sanon makedonialaisille myös, että olen lähdössä heidän luotaan suoraan Kreikkaan. Aivan yksinkertaista se ei tosin ole. Rajanylityspaikkoja on vähän, ja Belgradista Skopjen kautta Thessalonikiin menevä juna ei tällä hetkellä kulje. Päädyn ottamaan taksin, yhdessä kreikkalaisrunoilija Danae Siouzioun ja Lissabonin Fernando Pessoa -talon johtajan, Clara Risson kanssa. Kolmensadan kilometrin matka Makedoniasta Makedoniaan ei maksa paljoa.

Teksti ja kuvat:
Pauli Tapio

Näkymä Pyhän Naumin luostarilta Ohrid-järvelle, etualalla piirileikki.

Pensas, räystääs ja vuoria.